

Hardnekkige misverstanden over Kronieken

Deel 1: plaats in de tradities

Panc Beentjes

De geringe aandacht die het boek Kronieken tot voor kort binnen de christelijke traditie ten deel viel is een direct gevolg van de plaats die dit geschrift binnen de christelijke canon heeft gekregen. Kronieken volgt daar onmiddellijk op 1-2 Samuël en 1-2 Koningen, waardoor het min of meer een herhaling lijkt van deze boeken. Deze indruk wordt bovendien nog versterkt, doordat deze werken - inclusief 1-2 Kronieken - in christelijk spraakgebruik vaak worden gerubriceerd onder de noemer 'historische boeken', een weinig doeltreffende, zelfs misleidende benaming. Bovendien is de titel waarmee het boek Kronieken in de Septuaginta is getooid er ongetwijfeld verder schuld aan dat het geschrift binnen de christelijke traditie betrekkelijk weinig aandacht heeft gekregen. Het wordt daar immers aangeduid als *Paraleipomena*: 'dat wat is blijven liggen', namelijk in 1-2 Samuël en 1-2 Koningen. Daardoor wordt de suggestie gewekt dat Kronieken niet op eigen benen kan staan, maar alleen vanuit Samuël-Koningen zinvol te lezen zou zijn.

Ook het gegeven dat in het Nieuwe Testament nauwelijks of geen citaten uit het boek Kronieken worden gebruikt, heeft ongetwijfeld bijgedragen aan zijn zeer geringe populariteit.

Binnen de Hebreeuwse Bijbel heeft Kronieken - dat daar als één boek wordt geteld - een plaats gekregen binnen de *Geschriften*, de derde en laatste bundel van de Joodse canon, en is zodoende gevrijwaard van elk rechtstreeks contact met de boeken Samuël-Koningen. Over de plaats van het boek Kronieken binnen die derde bundel ('Geschriften') bestaan twee uiteenlopende tradities:

In tegenstelling tot wat moderne gedrukte wetenschappelijke tekstedities als de derde editie van Kittels *Biblia Hebraica*, en de *Biblia Hebraica Stuttgartensia* suggereren, staat Kronieken in verreweg de meeste gezaghebbende Hebreeuwse handschriften (o.a. Codex van Aleppo, Codex van Leningrad) als eerste van de *Geschriften* opgenomen, dus nog vóór het boek Psalmen. Dit weerspiegelt de traditie die in de Middeleeuwen in Palestina gold. Deze plek aan het begin van de *Geschriften* lijkt ook recht te doen aan het karakter van het boek Kronieken. Het geschrift functioneert op die manier namelijk als een samenvatting van Thora en Vroege

Profeten (Jozua t/m 2 Koningen): het zet in met 'Adam, Set, Enos' (1 Kron. 1:1) en sluit af met de Babylonische ballingschap (2 Kron. 36).

Het gebruik om Kronieken als laatste boek van de Hebreeuwse canon op te nemen is terug te voeren naar Azkenazische bijbelhandschriften uit Duitsland en Frankrijk, die een traditie weerspiegelen zoals verwoord in de Babylonische Talmud: 'Onze Rabbi's leerden ... dat de volgorde van de Geschriften is: Ruth, Psalmen, Job, Spreuken, Prediker, Hooglied, Klaagliederen, Daniël, Esther, Ezra, Kronieken' (Bava Batra 14b). Hier fungeert Kronieken dus als afsluiting van de bundel *Geschriften*, ja zelfs van de hele Hebreeuwse Bijbel.

Kronieken binnen de christelijke traditie

Is het niet tekenend dat geen enkele kerkvader, ook Hieronymus niet, een commentaar op het boek Kronieken geschreven heeft? De theoloog Theodorus van Mopsuestia (gest. 428) - en in zijn voetspoor Junilius Africanus (gest. 552), beambte aan het hof van keizer Justinianus te Constantinopel, - schrapte 1-2 Kronieken tesamen met de boeken Ezra en Nehemia eenvoudigweg uit de canon. In de Syrische kerk wordt pas in de 6e eeuw een sterk targumachtige vertaling van Kronieken min of meer gecanoniseerd. Dat de discussie daarmee nog niet verstomd was leren de berichten over de in 1286 gestorven Jacobitische bisschop Gregorius Barhebraeus die aan Kronieken geen geïnspireerd karakter wilde toekennen.

Gelukkig zijn er natuurlijk uitzonderingen op deze regel geweest. Van een der beste exegeten uit de zogenaamde Antiocheense school, Theodoretus van Cyrillus (gest. 458), is een geschriftje bewaard gebleven waarin hij aandacht besteedt aan Kronieken. Ook Procopius van Gaza (gest. ca. 528) dient in dit verband genoemd te worden. Het eerste echte commentaar op Kronieken dateert pas uit het begin van de 9e eeuw en is afkomstig van Hrabanus Maurus (gest. 856), abt van Fulda en aartsbisschop van Mainz. Als belangrijkste bron gebruikte hij een enkele jaren eerder verschenen commentaar dat geschreven was door een tot het christendom bekeerde jood. Aangezien dit commentaar in de 11e eeuw ten onrechte aan Hieronymus werd toegeschreven, wordt de auteur

Samen met Leviticus behoort 1-2 Kronieken nog steeds tot de minst gelezen boeken van het Oude Testament. Nu exegeten het geschrift Kronieken eindelijk hebben ontdekt als serieus voorwerp van studie, is het hoog tijd om een aantal hardnekkige misverstanden en aperte onjuistheden die nog steeds over dit bijbelboek in omloop zijn eindelijk uit de weg te ruimen. In de eerste bijdrage gaat Beentjes in op de plaats van het bijbelboek in de verschillende tradities; in de tweede bijdrage, die hierachter is opgenomen in dit Interpretatienummer, gaat hij in op de inhoud van Kronieken. De bijdragen zijn een enigszins bewerkte versie van een voordracht op de bijeenkomst van het Bijbels Werkgenootschap van rooms-katholieke exegeten 'Sint Hiëronymus', 4 april 2006 in Den Bosch.

Prof. Dr. Panc Beentjes is hoogleraar exegese Oude Testament aan de Faculteit Katholieke Theologie te Utrecht (Universiteit van Tilburg). In 2002 publiceerde hij een commentaar op 1 Kronieken in de serie 'Verklaring van de Hebreeuwse Bijbel'. In het najaar van 2006 is, in dezelfde serie, het commentaar op 2 Kronieken verschenen.

thans als Pseudo-Hieronymus aangeduid. Ook in de Late Middeleeuwen is de aandacht voor Kronieken een randverschijnsel. Het meest 'bekend' zijn de commentaren van Stephan Langton (gest. 1228), Nicolaas van Lyra (1270-1349) en Hugo van St. Cher (gest. 1263).

Toen in de Nieuwe Tijd, dat wil zeggen vanaf de Reformatie, het boek Kronieken wél vaker becommentarieerd ging worden, gebeurde dat vanzelfsprekend vanuit het standpunt dat het om een 'historisch boek' handelde. Bovendien benaderden de uitleggers het werk doorgaans vanuit de eraan voorafgaande parallele overleveringen van de boeken Samuël en Koningen, een handelwijze die eigenlijk nog steeds dominant is.

Als illustratie hiervan noem ik de zogenaamde *Vertaling Obbink*, een aan het begin van de jaren twintig (1921-1924) vervaardigde uitgave van het Oude Testament die opvallend genoeg als een van de beste vertalingen geldt die ooit in ons taalgebied tot stand is gebracht. De Utrechtse godsdiensthistoricus H.Th.Obbink achtte het omwille van de leesbaarheid gewenst dat er in zijn editie geen doublures van bijbelteksten zouden voorkomen. Het vraagstuk van de dubbele verhaaltteksten in de boeken Koningen en Kronieken 'lost' hij dan aldus op: voor de beschrijving van de geschiedenis van het Noordrijk (Israël) gebruikt hij de teksten uit Koningen, terwijl hij zich voor de geschiedenis van Juda op die van Kronieken baseert!

Sedert ongeveer twintig jaar valt echter een kentering te bespeuren in de waardering voor het boek Kronieken. Het zijn vooral de dissertaties van Rudolph Mosis, Peter Welten, Thomas Willi en Sara Japhet geweest die een eerste 'golf van goodwill' voor het boek teweeg hebben gebracht, die vervolgens is uitgebouwd door geleerden als Peter Ackroyd, Rodney Braun en Hugh Williamson en die in de laatste jaren een opvallende lawine aan dissertaties en artikelen heeft voortgebracht. In vakkringen wordt Kronieken thans unaniem beschouwd als een literair-theologisch werk dat op zichzelf bestudeerd kan en moet worden. Maar zoals bij vrijwel elke nieuwe ontwikkeling in de wetenschap duurt het geruime tijd voordat resultaten van dergelijk nieuw onderzoek een klein beetje gemeengoed zijn geworden.

Kronieken binnen de Joodse traditie

Zowel in de Talmoed als in de Midrasj wordt het boek Kronieken meermalen ter sprake gebracht. Zo wordt in *Bava Batra* 15a uitdrukkelijk gemeld: 'Ezra schreef zijn boek alsmede de genealogieën van Kronieken tot hemzelf.' Ook zijn er verschillende teksten overgeleverd waarin te lezen staat dat het boek Kronieken alleen door ingewijden uitgelegd mocht worden (*Leviticus Rabbah* 1,3; *Ruth Rabba* 2,1). Aldus is te verklaren waarom Kronieken naar de achtergrond werd gedrongen. In de Babylonische Talmoed wordt daar-

aan in het tractaat *Pesachim* de volgende opmerking gekoppeld: 'Sedert de dag dat het boek van de geslachtregisters werd onttrokken aan het publieke domein, nam de kracht van de wijzen af en werd het licht van hun ogen troebel' (*bPes* 62b). Zo is het uiterst opmerkelijk dat de beroemde middeleeuwse joodse geleerde Rasji (Rabbi Sjolomo ben Jitschak, 1040-1105) alle boeken van het Oude Testament van uitvoerig commentaar heeft voorzien, maar daarbij Kronieken heeft overgeslagen! Daarentegen is de eveneens beroemde David Kimchi (ca. 1160-1235) zijn werk als bijbeluitlegger juist begonnen met een commentaar op Kronieken.

Het 'Kronistisch Geschiedwerk'

Lange tijd, in elk geval de afgelopen twee eeuwen, is men ervan uitgegaan dat de auteur van Kronieken ook de schrijver was van de boeken Ezra en Nehemia, die in de Joodse traditie als één boek gelden. Men spreekt dan over het 'Kronistisch Geschiedwerk': één compositie die 1 Kronieken 1 tot en met Nehemia 13 omvat. Zowel vanuit canon-historisch als vanuit modern wetenschappelijk oogpunt is de hypothese van een Kronistisch Geschiedwerk steeds meer onder vuur komen te liggen: in geen enkele traditie is er een directe relatie tussen Kronieken en Ezra-Nehemia. In de Palestijnse traditie opent 1-2 Kronieken de bundel 'Geschriften' en sluit Ezra-Nehemia deze af. De afstand tussen beide boeken is daar dus maximaal. In de Babylonische traditie staat Ezra-Nehemia onmiddellijk vóór Kronieken. En dit, terwijl het slot van het boek Kronieken (2 Kron. 36:22-23) precies de omgekeerde volgorde verlangt, namelijk dat Ezra-Nehemia naadloos op Kronieken zou volgen!

Een ander punt van kritiek is dat vanaf ongeveer 1970 het met name S. Japhet en H. Williamson zijn geweest die in een veelheid aan publicaties hebben weten aan te tonen dat er – gelet op taal, stijl, literaire methodiek, historiografie, maar ook op het vlak van centrale bijbels-theologische thema's (vergeldingsleer, verbond met David, Leviëten, de notie 'Israël') – een te groot verschil bestaat tussen Ezra-Nehemia en Kronieken om ze beide van één en dezelfde auteur te laten afstammen; laat staan dat ze beschouwd kunnen worden als één doorgecomponeed Kronistisch Geschiedwerk. Wanneer ik dus de aanduiding 'Kronist' gebruik, verwijst deze dus alleen naar de auteur van 1-2 Kronieken.

Datering

Over de datering van het boek Kronieken lopen de meningen nogal uiteen. Voor ongeveer elk tijdstip tussen 550 en 200 v. Chr. is wel een publicatie te vinden om het eigen gelijk te onderbouwen. Zoals vaak, ligt de waarheid ergens in het midden. Op dit moment is er onder experts op het gebied van Kronieken verregaande overeenstemming dat het boek ergens in het tijdvak tussen 400 en 300 voor

Christus is geschreven, dat wil zeggen aan het einde van de Perzische en het begin van de Hellenistische periode. Als een van de meest belangrijke indicatoren daarvoor geldt de taal, die sterk verwant is aan die van Ezra-Nehemia, Esther en de Dode Zeerollen. Daarnaast wijst het gebruik dat de Kronist van andere bijbelboeken maakt (Pentateuch, Samuël-Koningen, Zacharia, Klaagliederen, Ezra-Nehemia) naar een tijdstip in de 4e eeuw voor Chr. Helaas is er over de godsdienstige, economische en historische situatie van Juda in deze tijd bijzonder weinig bekend.

Theologie

Twee termen spelen een zeer belangrijke rol. Ten eerste: de stam *ma'al* ('ontrouw zijn'), die al in de genealogieën opduikt (1 Kron. 2:7; 5:25; 9:) en veelbetekend de climax vormt van het allereerste verhaal – de negatieve evaluatie van Sauls regering (1 Kron. 10:13-14) – is een lievelingsmotief van de Kronist. We vinden dit thema liefst zeventien keer in het geschrift, tegen 47 maal in de rest van de Hebreeuwse Bijbel. *Ma'al* zou men kunnen omschrijven als: 'het gebrek om God te geven wat hem toekomt', een daad die zowel de ondergang van de gemeenschap als die van de individuele zondaar kan veroorzaken.

Ten tweede het werkwoord *darasj* in combinatie met de onuitsprekelijke Godsnaam (JHWH). 'De Eeuwige zoeken' – in deze samenstelling een van de centrale motieven van het boek Kronieken – blijkt meer dan dertig keer als criterium te gelden waarmee de Kronist het godsdienstig gedrag evalueert: 'Erken de God van je vader en dien hem met een onverdeeld hart en met vreugde. Want JHWH doorgrondt alle harten en doorziet ieders gezindheid. Als je Hem zoekt, laat Hij zich door je vinden, maar als je Hem verlaat, dan verwerpt Hij je voor eeuwig' (1 Kron. 28:9; zie ook 2 Kron. 15:2).

Dergelijke sterk theologische uitspraken worden in de literatuur over Kronieken vaak samengevat onder de kop 'vergeldingsleer': trouw wordt beloond met Gods zegen, ontrouw met Zijn oordeel. Zo'n puur mechanistische opvatting met betrekking tot vergelding doet echter geen recht aan de auteur van Kronieken. Keer op keer maakt hij namelijk duidelijk dat berouw, terugkeer naar God, onheil kan afwenden of verzachten. De passage in 2 Kronieken 7:14-16, die de Kronist toevoegt aan het beroemde gebed van koning Salomo, is daar een van de mooiste voorbeelden van. Ook het door de Kronist regelmatig ten tonele voeren van profeten en hun toespraken dient tegen deze achtergrond te worden gezien; nooit is de toekomst al bij voorbaat compleet dichtgespijkerd!

Voor de gemeenschap van Juda en Jeruzalem die na de Babylonische Ballingschap niet meer wordt bestuurd door een eigen koningshuis, maar slechts een onbeduidende provincie vormt in onderdanigheid aan grote wereldmachten, is het zoeken naar

eigen identiteit en geloof in de toekomst van fundamenteel en vitaal belang. Het boek Kronieken is dan ook heel goed te lezen als een soort blauwdruk van hoe het ideale Israël er zou moeten uitzien.

Ondanks het feit dat de auteur van Kronieken bijna de helft van de beschikbare ruimte aan David en Salomo heeft gewijd, zijn het bij nader toezien niet deze twee personen die centraal staan, maar de door hen in het leven geroepen instituties: tempel en cul-

Foto: Anton Sinke

tus. Het is zelfs zo sterk dat binnen het theologisch concept van de Kronist de dynastie van David alleen van belang is zolang en voor zover zij de condities schept en waarborgt voor tempel en erediens. Anders gezegd: het huis van David is er om cultus en tempel te garanderen en in stand te houden. Schematisch en thematisch zou men dit alles in een dubbel begrippenpaar kunnen samenvatten: volk en dynastie / tempel en erediens.

Nieuwe benadering

Mijn commentaar op 1-2 Kronieken vertrekt vanuit het standpunt dat dit geschrift een zelfstandige literair-theologische compositie is, die eerst en vooral vanuit zijn eigen dynamiek en dictie bestudeerd dient te worden.¹ Bij de uitleg van de narratieve gedeelten, vanaf 1 Kronieken 10, wordt eerst de tekst van Kronieken zelf geanalyseerd. Daarna wordt, in een aparte paragraaf, de Kroniekenpassage vergeleken met het parallelle verhaal in Samuël-Koningen. Daarbij staat steeds uitdrukkelijk de vraag op de voorgrond wat zo'n onderlinge synoptische vergelijking bijdraagt aan een beter begrip van de Kroniekentekst. Het gaat dus nooit om de kwestie welk van beide tekstcomplexen het meest betrouwbaar is en de meeste aanspraak op waarheid kan maken; dat doen ze namelijk – binnen hun eigen

¹ P.C. Beentjes, 1 Kronieken (Verklaring van de Hebreeuwse Bijbel), Kampen 2002. Het commentaar op 2 Kronieken is in het najaar van 2006 verschenen.

kader – allebei! Bij onderlinge verschillen zal dus niet de heilloze weg worden bewandeld om de teksten in kwestie met elkaar te harmoniseren. Doel van het ‘samenlezen’ zal steeds dienen te zijn dat een beter zicht wordt gekregen op de ‘afwijkingen’ binnen de Kroniekentekst, om aldus hun functie zo goed mogelijk te duiden. Alleen op deze wijze kan men de literaire, theologische en ideologische creativiteit en zelfstandigheid van het geschrift Kronieken ten volle recht doen.²

Deze werkwijze is mede ingegeven door de overweging dat we er niet vanzelfsprekend van mogen uitgaan dat de auteur van 1-2 Kronieken over een

Hebreeuwse tekst van Samuël-Koningen heeft beschikt die identiek is aan die in de *Biblia Hebraica Stuttgartensia*. De vondsten van Hebreeuwse Samuëlteksten in Qumran hebben namelijk ondubbelzinnig aangetoond dat de zaak veel en veel complexer is. Een aantal Hebreeuwse Samuëlpassages uit Qumran vertoont méér overeenkomst met de LXX-versie(s) dan met de Masoretentekst van 1-2 Samuël. Ten aanzien van 1-2 Kronieken doet zich iets soortgelijks voor: bij tijd en wijle corresponderen de Griekse vertalingen van Samuël-Koningen méér met de Masoretentekst van 1-2 Kronieken dan met de Hebreeuwse 1-2 Samuël.

Deel 2: de Kronist, een eigenzinnig verteller

Zowel toespraken als gebeden spelen in narratieve bijbelse teksten doorgaans een belangrijke rol. De auteur schiept zichzelf daarmee namelijk een mogelijkheid om juist op die momenten nadruk te leggen op hetgeen hem of haar aan het hart ligt. Waar het toespraken en gebeden betreft, gaat de Kronist een heel eigen weg. Van de eenentwintig toespraken die in 1-2 Kronieken door koningen worden gehouden, zijn er liefst zeventien een eigen schepping van deze auteur. Ook de vier overblijvende toespraken, die de Kronist aan oudere bron(nen) heeft ontleend, zijn niet zonder veranderingen en/of toevoegingen van zijn hand in zijn werk opgenomen. Van de in totaal achttien toespraken die de auteur van Kronieken in de mond van profeten legt, zoeken we bij liefst veertien ervan tevergeefs naar de parallelle teksten in Samuël en Koningen. Van de acht gebeden die door een koning worden uitgesproken, zijn er vier nergens elders terug te vinden (1 Kron. 29:10-19; 2 Kron. 14:11; 20:6-12; 30:8-19).

Doordat de verhaalfiguren die in Kronieken toespraken houden, zowel koningen als profeten, bij voortduring beklemtonen dat het met volle aandacht en overgave ‘zoeken van JHWH’ in de cultus zal resulteren in zegen voor Israël, het nalaten ervan daarentegen zal uitlopen op een ramp, bouwt de Kronist gaandeweg op impliciete wijze bij zijn lezers/hoorders een attitude op om zelf de stap te zetten van voorbeeld naar praktijk, van illustratie uit het verleden naar toepassing in het heden: wanneer je zelf in zegen wilt leven, handel dan ook zo.

Profeten en goddelijke boodschappers

Ten minste tien keer treffen we in Kronieken profetische toespraken aan die de auteur in de mond van personen legt die verder nergens in de Bijbel als profeet, ziener of man Gods optreden. In een aantal gevallen worden deze personen uitdrukkelijk geïntroduceerd met behulp van een speciale inleidings-

formule die hun goddelijke inspiratie benadrukt.³ Het moge duidelijk zijn dat juist in deze profetische toespraken de fundamentele theologische boodschap van de Kronist is te vinden.

William Schniedewind heeft overtuigend aangetoond dat, wat het boek Kronieken betreft, men onderscheid dient te maken tussen toespraken van sprekers met profetische titels (*nabi'* [profeet], *ro'eh* [ziener], *chozeh* [ziener], *isj ha'elohim* [man Gods]) en toespraken van sprekers bij wie geen profetische titulatuur wordt gemeld, maar die worden ingeleid met formuleringen als: ‘de geest van God kwam over / was op ...’; ‘de geest omgaf ...’.⁴ Sprekers mét profetische titels richten zich gewoonlijk alleen tot de koning, terwijl de ‘geïnspireerde boodschappers’ zich over het algemeen tot het volk richten.⁵ Op basis van een zorgvuldige analyse komt Schniedewind tot de conclusie dat personen met profetische titels vaak uitleg geven over voorbije of komende gebeurtenissen, waarbij zij functioneren als ‘interpreters of events’. In de toespraken van de ‘geïnspireerde boodschappers’ ligt de nadruk op een ander aspect, namelijk de interpretatie van gezaghebbende teksten die het woord van God nieuw leven inblazen ten behoeve van de post-exilische gemeenschap. Het kan daarom naar mijn mening nauwelijks toeval zijn dat uitgerkend in het laatste hoofdstuk van het boek Kronieken een duidelijk onderscheid wordt gemaakt tussen ‘boodschappers’ en ‘profeten’ (2 Kron. 36:16).

De meerderheid van de profeten en geïnspireerde boodschappers die we in het boek Kronieken tegenkomen is een uitvinding van de Kronist en deze figuren moeten daarom eerder gekenschetst worden als ‘literaire personages’ dan als historische personen. Dientengevolge zijn de toespraken die deze personen houden de meest geëigende plek om de eigen theologische overtuigingen en accenten van de Kronist op het spoor te komen.

² Tot mijn grote verwondering bleek ik de eerste commentator van het boek Kronieken die deze werkwijze – eerst de Kroniekentekst, dan pas de parallelverhalen in Samuël-Koningen – hanteert.

³ 1 Kron. 12:19; 2 Kron. 15:1; 20:14; 24:20.

⁴ W.M. Schniedewind, *The Word of God in Transition. From Prophet to Exegete in the Second Temple Period* (JSOTsup 197), Sheffield 1995.

⁵ Er zijn vijf ‘geïnspireerde boodschappers’: Amasai (1 Kron. 12:19), Azaria (2 Kron. 15:1), Jachaziel (2 Kron. 20:14), Zacharia (2 Kron. 24:20), en Neco (2 Kron. 35:21).

'Projectie of werkelijkheid'
Foto: Anton Sinke

Het boek Kronieken kent een *chronologie* die zich uitstrekt van Adam (1 Kron. 1:1) tot aan de proclamatie van Cyrus dat de ballingen moeten terugkeren om de tempel van Jeruzalem te gaan herbouwen (2 Kron. 36:22-23). Het narratieve deel van het boek Kronieken begint echter met Saul (1 Kronieken 10) en David (1 Kronieken 11). Betekent dit dat de Kronist de grote beslissende momenten uit Israëls geschiedenis – zoals de Patriarchentijd, de Exodus uit Egypte, Sinaï, de verovering en inbezitting van het land – eenvoudigweg heeft weggelaten of ze zelfs ontkent?

Het is vooral een bepaalde uitspraak van Sara Japhet geweest die in hoge mate zijn stempel heeft gedrukt op de manier waarop exegeten zijn gaan aankijken tegen het vraagstuk hoe de Kronist de vroegere geschiedenis van Israël presenteert: 'De Babylonische overheersing en de Ballingschap worden aanzienlijk gereduceerd, terwijl het allesbepalende thema van de uittocht nergens te vinden is'.⁶

En ruim tien jaar later herhaalt zij deze visie nog maar eens: 'De Kronist maakt geen melding van het verblijf in Egypte, de uittocht, de omzwervingen door de woestijn, de verovering van Kanaän, de periode van Jozua, de Rechters en Saul. Zijn weergave van de geschiedenis springt van de genealogieën van Jakobs zonen direct over naar de regeringsperiode van David'.⁷

Theologisch blok

Met name het ontbreken van de uittocht in het boek Kronieken heeft aanleiding gegeven tot een indringend wetenschappelijk debat. De oplossing die door velen werd omhelsd was dat de Kronist zo'n grote nadruk op de tempel wenste te leggen dat hij geen plaats en aandacht had voor een zo centrale bijbelse notie als de uittocht.⁸ Wanneer deze opvatting juist zou zijn, is niet te verklaren waarom de Kronist, aan de ene kant, verwijzingen naar de exodus die hij in zijn bronteksten aantroef heeft weggelaten,⁹ maar aan de andere kant soortgelijke verwijzingen naar de uittocht uit zijn bronteksten heeft overgenomen.¹⁰

Het is mijn stellige overtuiging dat de Kronist nooit ofte nimmer die belangrijke tradities heeft weggedrukt of genegeerd. Hij heeft Israëls vroege geschiedenis daarentegen, op een specifieke wijze omgewerkt en in zijn eigen geschrift geïntegreerd. Verwijzingen naar de uittocht en de omzwervingen in de woestijn zijn wel degelijk door hem opgenomen; ze zijn echter op nogal subtiele wijze verwerkt.

Het mooiste voorbeeld vinden we naar mijn mening in 2 Kronieken 20, de tekst waarover ik mijn inaugurale rede heb gehouden.¹¹ Ik schets de zaak in een paar zinnen. De woorden waarmee koning Josafat zijn gebed tot God opent hebben duidelijk tot doel om God te herinneren aan zijn machtige dagen in het verleden: 'Hebt U, onze God, niet de inwoners verjaagd ...? Josafat - of wanneer u dat zou verkiezen: de auteur - weet het zo aan te leggen dat God volledig

voor het 'theologisch blok' wordt geplaatst. De schrijver componeert een historische terugblik die een sterk aanklagend, beschuldigend karakter draagt. God, zo wordt gesteld, heeft Israël - toen het uit Egypte kwam - verboden de drie volken aan te vallen die nu tegen Juda ten oorlog trekken. God staat derhalve zelf aan de wieg van onze huidige noodsituatie. De Kronist heeft zijn argumentatie zodanig weten te manipuleren, dat de door hem geschreven tekst naar God toe een uiterst belastende uitwerking heeft. In Deuteronomium 2 is sprake van goddelijke toestemming om door het gebied van Seïr, Moab en Ammon te trekken, maar met het uitdrukkelijke verbod om hen tot de strijd uit te dagen. In Numeri 20 daarentegen weigert Edom, in Rechters 11 weigeren Edom en Moab aan Israël doortocht door hun gebied, zodat een omtrekkende beweging noodzakelijk is. De Kronist heeft uit deze twee zeer uiteenlopende tradities één nieuw complex opgetrokken, waarin het bevel de drie volken te ontzien wordt gekoppeld aan het motief hun gebied te mijden.

Eigendom

De volgorde waarin de namen van de drie oprukkende legers verschijnen (vs. 10) is precies omgekeerd aan de reeks van Deuteronomium 2. Op zich valt dit niet onmiddellijk op. Maar dan zien we in 2 Kronieken 20:11 dat de schildering van de actuele, acute nood duidelijk toewerkt naar de term *j'rusjsjç* ('eigendom') die door de auteur niet zonder reden is voorzien van het bezittelijk voornaamwoord 'uw'. Het is een in gebedscontexten altijd weer beproefde manier om God aldus zeer direct bij de zaak te betrekken: 'uw volk' (vs. 7), 'uw vriend' (vs. 7), 'uw naam' (vss. 8-9), 'uw aangezicht' (vs. 9). Dat de Kronist heel bewust op iets aanstuurt, wordt duidelijk uit het volgende. De term *j'rusjsjç* ('eigendom') komt veertien keer in de Hebreeuwse Bijbel voor, waarvan liefst zes keer in Deuteronomium 2, en dan precies in de verzen waar God aan de drie oprukkende volken een bepaald gebied in eigendom geeft. Het heeft er dus alle schijn van dat de Kronist zich hier als een 'executeur testamentair' van Deuteronomium 2 opstelt, zij het dat hij uiteraard eigen accenten aanbrengt. Vanuit bestaande oudtestamentische tradities heeft hij een eigen zienswijze geconstrueerd die – daarbij versterkt door het retrospectieve karakter – als een regelrechte aanklacht tegen God functioneert: U bent zelf schuld aan de situatie waarin wij ons bevinden. Des te sterker kan de oproep aan Gods adres zijn om in te grijpen. In deze oproep – die zowel in aanhef ('onze God') als in vorm (retorische vraag) onmiddellijk herinneringen oproept aan het begin van het gebed (vs. 6, vs. 7) – formuleert koning Josafat de definitieve bede aan Gods adres (vs. 12). Dit doet hij enerzijds met behulp van het verbum *sjafat* ('oordelen') waaruit ook zijn eigen naam (Josafat – 'JHWH oordeelt') is samengesteld, anderzijds door het in een

⁶ S. Japhet, *The Ideology of the Book of Chronicles and Its Place in Biblical Thought* (BEATAJ 9), Frankfurt/M 1989, p. 386.

⁷ S. Japhet, *Postexilic Historiography: How and Why?*, in: A. de Pury, Th. Römer & J.D. Macchi (eds.), *Israel Constructs its History: Deuteronomistic Historiography in Recent Research* (JSOTSup 306), Sheffield 2000, p. 144-73 (160).

⁸ Bijvoorbeeld: J. Kegler, *Das Zurücktreten der Exodus-Tradition in den Chronikbüchern*, in: *Schöpfung und Befreiung* (FS Cl. Westermann), Stuttgart 1989, 54-66; Abadie, Ph. *Quelle place occupe l'Exode dans le livre des Chroniques?*, *Cahiers de l'Atelier* 482 (1998), 90-100; Amit, Y., *The Position of the Egypt Exodus Tradition in the Book of Chronicles* (Hebr.), *Te'uda* 2 (1982), p. 139-55.

⁹ 1 Kron. 3:1-2 / 1 Kon. 6:1; 2 Kron. 6:11 / 1 Kon. 8:21; 2 Kron. 6:39-40 / 1 Kon. 8:50-53.

¹⁰ 1 Kron. 17:2, 5 / 2 Sam. 7:2-3, 6; 2 Kron. 5:10 / 1 Kon. 8:9; 2 Kron. 6:5 / 1 Kon. 8:16; 2 Kron. 7:22 / 1 Kon. 9:9.

¹¹ P.C. Beentjes, *Traditie en Transformatie. Aspecten van binnenbijbelse interpretatie in 2 Kronieken 20*, Utrecht 1992.

fraaie *contrast-inclusio* met vers. 6b ('in uw hand is kracht...') sterk benadrukken van eigen onvermogen. Op deze wijze wordt ook in dit koninklijke gebed één van de zo karakteristieke theologische lijnen van het boek Kronieken voortgezet: het zich bewust zijn van menselijke zwakte tegenover het vertrouwen in Gods kracht.

De passages over de uittocht die de Kronist overneemt uit zijn brontekst (1 Kron. 17:2, 5 / 2 Sam. 7:2-3, 6; 2 Kron. 5:10 / 1 Kon. 8:9; 2 Kron. 6:5 / 1 Kon. 8:16; 2 Kron. 7:22 / 1 Kon. 9:9) hebben zonder uitzondering op een of andere manier betrekking op de tempel. In de passages die de Kronist weglaat uit zijn brontekst (2 Kron. 3:1-2 / 1 Kon. 6:1; 2 Kron. 6:11 / 1 Kon. 8:21; 2 Kron. 6:39-40 / 1 Kon. 8:50-53) kun je steeds redenen aangeven waarom hij de uittocht daar niet vermeldt. In 2 Kronieken 3:1-2 verlegt hij de nadruk van het *chronologische* ('in het vierhonderd tachtigste jaar na de uittocht van de Israëlieten uit Egypte') naar het *geographische* and *cultische* niveau ('De berg Moriah' en 'de dorsvloer van Ornan'), waarin de voorafbeelding van de nieuwe Tempel wordt gepresenteerd. Op die plekken is immers de tempel van Salomo komen te staan!

Daarnaast zijn er verschillende verwijzingen naar de uittocht en woestijnperiode die de Kronist zelf in het leven heeft geroepen: 'De tabernakel van JHWH en het brandofferaltaar die Mozes in de woestijn had gemaakt, bevonden zich in die tijd op de offerhoogte van Gibeon' (1 Kron. 21:29);

De tweede verwijzing is: 'Hij [Salomo] ... ging naar de offerhoogte van Gibeon, want daar stond de ontmoetingstent van God, die Mozes, de dienaar van JHWH in de woestijn had gemaakt' (2 Kron. 1:3).

Ten derde: 'De mensen moesten de bijdrage voor JHWH komen brengen die Mozes, de dienaar van God, in de woestijn voor Israël had vastgesteld' (2 Kron. 24:9).

Het zal niet verbazen dat deze verwijzingen naar cultische instellingen verbonden met de woestijnperiode door de Kronist worden gebruikt als voorafschaduwingen van de latere tempel en de daarmee verbonden instellingen.

Verovering van het land

De Kronist is dus voortdurend bezig om op een zeer selectieve wijze bestaande, eerbiedwaardige bijbelse tradities voor eigen doeleinden te gebruiken. Dat geldt ook voor de manier waarop hij over de *verovering van het land* spreekt. Zowel in passages die hij aan zijn brontekst ontleent als in teksten die hij zelf creëert snijdt hij dit thema op een stereotype wijze aan. Het zal geen verbazing wekken dat de context waarin dit thema aan de orde wordt gesteld bijna altijd een *cultische* bedoeling heeft: het volk dat JHWH ontrouw is, vreemde goden aanbidt of verfoeilijke praktijken voltrekt.

Eerst noem ik twee voorbeelden die er geen enkele

twijfel over laten bestaan dat de Kronist elementen die betrekking hebben op de verovering van het land heeft overgenomen uit zijn brontekst: 'Hij [Ahaz] ontstak offers in het Hinnomdal en verbrandde zijn zonen als offer volgens het gruwelijke gebruik van de volken die JHWH voor de Israëlieten had verdreven' (2 Kron. 28:3 / 2 Kon. 16:3).¹²

'Maar Manasse verleidde Juda en de inwoners van Jeruzalem om nog meer kwaad te doen dan de volken die JHWH voor hen had uitgeroeid' (2 Kron. 33:9 / 2 Kon. 21:9).

Maar ook in passages die een eigen schepping van de Kronist zijn vinden we verwijzingen naar de verovering van het land: 'Zij werden de God van hun voorouders ontrouw (*ma'al*) en ze begonnen zich af te geven (letterlijk: hoereren) met de goden van de volken die God voor hen uit het land had verdreven' (1 Kron. 5:25). En: 'U, onze God, hebt de vroegere inwoners van dit land voor uw volk, Israël, verdreven en het voor altijd aan de nakomelingen van uw vriend Abraham toebedeeld' (2 Kron. 20:7).

Ten slotte: 'Nu worden wij aangevallen door de Ammonieten, de Moabieten en de bewoners van het Seirgebergte, de gebieden waar de Israëlieten tijdens hun uittocht uit Egypte van U niet doorheen mochten trekken, en die zij daarom voorbijgetrokken zijn en niet hebben vernietigd. En zie, als dank daarvoor trekken zij nu tegen ons op om ons te verdrijven uit uw eigen land dat U ons in bezit hebt gegeven!' (2 Kron. 20:10-11).

Herlezing vereist

Mijn conclusie moge duidelijk zijn. Het is ronduit een misverstand om te denken dat de Kronist in zijn geschrift bepaalde tradities die constitutief zijn voor Israëls geschiedenis, neergelegd in Thora en Profeten, zou ontkennen of verwaarlozen. Aan de andere kant is er ook geen enkele twijfel mogelijk dat de auteur van Kronieken de geschiedenis *op zijn heel eigen manier* weergeeft om aldus een heel bepaalde interpretatie van de gebeurtenissen te bewerkstelligen. Wanneer men het boek Kronieken leest, ontstaat heel sterk de indruk alsof er geen post-exilische geschiedenis heeft bestaan. Het boek eindigt immers met de oproep van de Perzische koning Cyrus aan de joodse ballingen om naar Jeruzalem terug te keren en daar de tempel weer op te bouwen. Wanneer men echter het boek Kronieken herleest, herleest en nogmaals herleest, komt men tot de slotsom dat de post-exilische geschiedenis op een subtiele manier is verweven met de glorierijke presentatie van de pre-exilische geschiedenis. Daarom is een nauwgezette en voortdurende herlezing van het boek Kronieken vereist.

¹² Zie ook 2 Kron. 33:2 / 2 Kon. 21:2.